

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“ZAMONAVIY TARIX FANI
METODOLOGIYASINING
DOLZARB MUAMMOLARI”**

**mavzusidagi
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA**

MATERIALLARI

(2021-yil 24-mart)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

TARIX FAKULTETI

TARIX O‘QITISH METODIKASI KAFEDRASI

**ZAMONAVIY TARIX FANI METODOLOGIYASINING
DOLZARB MUAMMOLARI**

mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari

2021-yil 24-mart

NAVOIY-2021

ZAMONAVIY TARIX FANI METODOLOGIYASINING DOLZARB MUAMMOLARI

*Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari- Navoiy,
NavDPI 2021-yil. 276 bet.*

Ushbu konferensiya materiallari 2021-yil 24-mart kuni Navoiy davlat pedagogika institutida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 2-martdagi "O'zbekiston Respublikasida 2021-yilda xalqaro va respublika miqyosida o'tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnikaviy anjumanlar to'g'risida"gi 76-f-sonli farmoyishiga asosan o'tkazilgan "Zamonaviy tarix fani metodologiyasining dolzarb muammolari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallaridan iborat.

Konferensiya materiallari tarix fani metodologiyasi fani hamda tarix o'qitish metodikasi fani o'qituvchilari va boshqa qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir: B.Sobirov

Ilmiy muharrir: R.Rajabov

**Taqrizchilar: G'.Temirov
A.Aminova**

**Tahrir haya'ti: R.N.Tolibov, U.O.Narzullayev, Sh.Xoliqulova
S.I.Hamroyeva, F.I.Shirinova, A.Egamberdiyeva
Sh.E.Toshturov, J.A.Mustafojev**

Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plamida berilgan tarixiy ma'lumotlar va chiqarilgan xulosalarning haqqoniyligiga mualliflar javobgar.

© Navoiy davlat pedagogika instituti – 2021

3. Джурабаев Д.Х. Бухарский эмират во второй половине XVIII - первой половине XIX вв. в письменных источниках. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Душанбе. 2014
4. МехдиДжафаризаде. Дипломатические и торгово-экономические взаимоотношения Средней Азии и Ирана в XIX в. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Душанбе. 2012
5. Данков А.Г. "Отечественная и британская историография о соперничестве России и Великобритании в Центральной Азии (XIX- начало XXI вв.)". Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Томск. 2008.
6. А.Г.Недвецкий. Правители Бухары. (27.01.2015). <http://greylib.align.ru>.
7. Брежнева С.Н. Историография проблемы присоединения Туркестанского края к России: вторая половина XIX в.- начало XXI в. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва, 2005.
8. Абдурахимова Н., Рустамова Г. Колониальная система власти в Туркестане во 2-ой половине XIX - 1-ой четверти XX в. Ташкент, 1999.
9. Алимова Н. И. Политика царской России в Туркестане по ограничению развития национального народного образования (1867- 1917). Автореферат дис.... канд. ист. наук. Ташкент, 2004.
10. Бороздин С.С. Политика российских властей в отношении мусульманского населения Туркестана и Бухары (1867 - 1914). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Екатеринбург. 2012.
11. Егоренко О.Е. "Бухарский эмират в период протектората России (1868-1920 гг.). Историография проблемы". Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва. 2008.
12. Гарбузарова Е.Г. Геополитический аспект противостояния Российской и Британской империй в Центральной Азии в XIX веке. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Бишкек. 2010.

TARIXIY BILIMLAR TASNIFI – TARIXIY TADQIQOTLAR OB'YEKTI SIFATIDA

G.B.To'rayeva
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya

Maqolada tarix fanining mohiyati va tarmoqlari haqida fikr bildirilgan. Tarixiy tadqiqotlar obyekti sifatida tarix fanining ichki strukturasi qisqacha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Tarix fanining tarmoqlari va tuzilmalari, siyosiy tarix, harbiy tarix, diniy tarix, fan tarixi, gender tadqiqoti, san'at tarixi, intellektual tarix, madaniyat tarixi, diplomatiya tarixi, mikrotarix.

«Tarix» arabcha so'z bo'lib, «o'tmish», «o'tgan voqealar haqida hikoya» degan ma'nolarni anglatadi. Tarix odamlarning eng qadimgi zamonlardan to hozirgacha bosib o'tgan hayot yo'li, bugungi hayotni qanday qurganligi haqida ma'lumot beradi.

O'rta Osiyo tarixchilarining tarixni yoritishdagi, tavsiflash va talqin qilishdagi ob'ektivlik va xolislik an'analari quyidagi fikrlarda o'z izohini topgan. XIX asr ikkinchi yarmi - XX asr boshlarida yashab ijod qilgan Muhammad Yusuf Bayoniy "Xorazm tarixi" asarini yozishda tarix va uni tavsiflashga alohida e'tibor qaratadi va tarixni haqqoniy, ob'yektiv ravishda yozish shartligini uqtiradi: - "tarix kitobi yozishning bir sharti bor. Tarixiy voqealarni yozuvchi tarafdorlik etmasdan, bo'lgan voqealarni rostlik bilan bayon etishi kerak. Agar rostlik bilan bayon etmasa, uning so'zlari hech bir odamga ma'qul bo'lmaydi". [1:18]

Atoqli jadid namoyondasi, o'zbek olimlaridan biri Abdurauf Fitrat esa Evropa tarixchilari tomonidan tarix fani va uning predmetining turli talqinlarini ilgari surish "avj" olgan XX asr boshlarida tarix vatarix fani haqida shunday deydi: - "Tarix millatimizning o'tmishimizning taraqqiyotini hamda tanazzulining sabablarini o'rganadigan fandır".

Tarix va tarix fani yuzasidan bir qator fikrlar bildirib o'tilganki, ular biri ikkinchisining mazmunini to'ldirib keladi.

Adabiyotlarda qayd etilishicha, tarix so'zi beshta ma'noni ifodallash uchun qo'llanilmoqda:

1. Ijtimoiy taraqqiyot jarayonida yuzaga kelgan voqe'lik ,hayot ;
2. O'tmishga oid dalil va hodisalar majmui- o'tmish, kechmish;
3. Biror voqea-hodisaning izchil taraqqiyoti haqidagi fan;
4. Jamiyat taraqqiyoti haqidagi fan;

5. Biror ishning bajarilganligini ,biror voqea-hodisaning qachon bo'lib o'tganligini ko'rsatuvchi aniq vaqt , sana:[4;58]

Mazkur fanning izohi keltirilgan boshqa manbada qayd etilishicha tarix bu -

1. Tabiat va jamiyatdagi har qanday rivojlanish jarayoni;

2.Insoniyat va uning mahsuli bo'lgan tamaddunlar rivoji, jamiyatva davlatlar o'tmishi taraqqiyoti jarayonini o'rganuvchi fan. Tarix fani insoniyatning butun o'tmishi davomida jamiyat hayotida sodir bo'lgan voqea-hodisalar, jarayonlarni (jamiyat rivojini) yaxlit bir tarzda o'rganadi.

Tarixiy manbalar va mumtoz adabiyotda tarix va ta'rix iboralarining turlicha mazmunda qo'llanilganligini kuzatish mumkin.Ta'rix (arab tilida - yuz bergan, sodir bo'lgan) –mashhur kishilarning tug'ilishi va vafoti, turli bino - inshootlarning

qurilishi, kitoblar ta'rifi va boshqa muhim voqea-hodisalar vaqtini aglatuvchi uslub. Ta'rix ko'pincha u yoki bu mashhur shaxsning vafotimunosabati bilan, biror-bir tarixiy voqeaning sodir bo'lgan sanasini anglatish yoki unga ishora tarzida she'riy tilda yozilgan. Ta'rixda qo'llanilgan so'z va iboralar, ularni tashkil etgan arab harflarining abjad raqami bilan qo'shib hisoblanganda ma'lum bir sana kelib chiqadi. Sanani bildiradigan so'z yoki ibora ta'rix moddasi, ularni tashkil etgan harflarning abjad bo'yicha yigindisi jumal deyiladi.Ta'rix faqat mustaqil yozilmay, ba'zi bir asarlarning ichida hamkeladi.

Masalan, Alisher Navoiy o'zining "Maxbub ul-qulub" asarini yozgan vaqti haqida quyidagi to'rtlikni bitgan:

Bu nomakim lisonim o'ldi qoyil,
Qilkim tili har na'v el ishiga moyil,
Tarixi xush lafzidin o'ldi hosil,
Har kim o'qusa ilohi bulgay xushdil.

Bu to'rtlikda alohida ta'kidlangan "xush" so'zi asarning yozilish vaqtiga ishora bo'lib, uning ta'rixi sanaladi, bundagi harflarning raqamlar bo'yicha yig'indisi hijriy 906 sanani (midodiy 1500 y) bildiradi.[2: 278-279]

Hozirgi zamon tarix fani alohida bo'limlar va sohalardan tashkil topgan bilimlar majmuidir.

Tarixchi olimlar D.A.Alimova va Z.A. Ilxamov tomonidan nashr qilingan "Tarix fani metodologiyasi" o'quv qo'llanmasida tarix fanining ichki strukturasi, inson va jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq jihatlari tahlil qilingan. Shunga asoslanib tarix fanining quyidagi bo'limlari keltirildi.

Harbiy tarix- tarix fanining eng qadimiy tarmoqlaridan biridir. Xatto "Tarix ning otasi" Gerodot va boshqa antik davr tarixchilari ham qadimda sodir bo'lgan urushlar haqida alohida va ko'plab ma'lumotlar yozib qoldirganlar.XVIII asrdan boshlab esa harbiy tarix harbiy to'qnashuvlar tarixi sifatida rivojlana boshladi.Ikkinchi jahon urushidan so'ng, harbiy tarix fani sohasi tarkibiga urushayotgan mamlakatlar va davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy tarixini o'rganish sohalari ham qo'shildi.

Harbiy tarix fani tarixfaning tarkibiy qismi bo'lib, urushlar, harbiy jang san'ati, qurolli kuchlar, harbiy texnika va harbiy bilim berish, harbiy qo'mondonlar, qo'shinlar, davlatlarning harbiy faoliyati tajribalarini o'rganadi.

Harbiy tarix fanining tarmoqlariga urushlar tarixi, harbiy jang san'ati tarixi, qurolli kuchlarning shakllanishi va tuzilishi tarixi, harbiy o'qotar qurollar va harbiy texnikaning paydo bo'lishi va rivojlanishi tarixi, harbiy qismlar tarixi va harbiy tafakkur tarixi kiradi. Shuningdek, harbiy tarixshunoslik, harbiy arxeologiya, harbiy statistika sohalari harbiy tarix fanining maxsus tarmoqlari sanaladi.[4: 62]

Siyosiy tarix – tarixfanining eng dastlabki yuzaga kelgan tarmoqlaridan biri bo'lib, bu tarix o'z tarkibiga fuqarolik jamiyati tarixini, siyosiy voqealar tarixini,siyosiy boshqaruv tizimi va ijro etuvchi-hokimiyat tarixini o'rganadi.

Ingliz tarixchisi. Eltonning fikricha, siyosiy tarix jamiyat tarkibi bo'lgan inson faoliyatini o'rganadi.Ko'p hollarda siyosiy tarixchilar o'z diqqat -e'tiborlarini insonlar taqdiriga ko'proq ta'sir etuvchi siyosiy hokimiyat faoliyatini o'rganishga qaratadilar.

Iqtisodiy tarix-statistikaning paydo bo'lishi bilan faol rivojlana boshladi.

Tarixchi bu soha tadqiq idao damlarning yashash tarzi haqida to'liq ma'lumot bera olishi mumkin bo'lmagan jon boshiga to'g'ri keluvchi iqtisodiy ishlab chiqarish haqidagi ma'lumotlar kabi faqatgina iqtisodiy tahlil bilangina cheklanib qolmasdan, demografiya, sotsiologiya kabi yo'nalishlarni ham iqtisodiy soha tarixini o'rganishga jalb eta olishi kerak.

Ijtimoiy tarix. XIX asrdan boshlab tarixchilar tomonidan tarixiy tadqiqotlarda oddiy odamlar va xalqning ahvolini o'rganishga e'tibor qaratish boshlandi. XX asrga kelib, «annallar maktabi» ijtimoiy tizim va jarayonlarni o'rganishga kirishdi. XX asrning 60-yillarida E. Tomson tomonidan ishchilar tabaqasining kelib chiqish tarixining o'rganilishi tarixiy tadqiqotlarda fanlararo yondashuvning imkoniyatlarini ko'rsatib

berdi. Oila tarixi, ayollar tarixi o'rganila boshlandi, odamlarning kundalik faoliyati va shaxsiy hayotini o'rganishga e'tibor kuchaydi.

Diniy tarix. Tarix fani sohalari va tarmoqlari orasida eng dastlabki yuzaga kelgan tarmoqlardan biri diniy tarix sanaladi.

Fan tarixi. Tarix fani ilm-fanga kashfiyotlar ro'yxati sifatida emas, balki inson faoliyatining mahsuli va ayni vaqtda jamiyat va madaniy hayotning ajralmas bir bo'lagi sifatida qaraydi.

Ayollar tarixi va gender tadqiqotlari. Tarixda ayollar haqida ma'lumotlarning paydo bo'la boshlanishi feminizmning shakllanishi bilan bogliq hisoblanadi. Biroq XX asrning 60-yillari oxirlari 70-yillari boshlariga kelib «ayollarga oid tadqiqotlar» sifatida paydo bo'lgan bo'lsa, 80-yillarga kelib bu sohada «gender tadqiqotlari» deb nom oigan predmet tarmog'i shakllandi va bunda asosan ayollar tarixining konseptual apparatini o'rganishga e'tibor qaratila boshlandi. Gender tadqiqotlarining asosiy mavzulari oila va nikoh, uy xo'jaligi va bozor, huquq va siyosat, din va ta'lim, madaniyat sohalariga yo'naltirilgan.[4: 18]

San'at tarixi. San'at tarixi haqida tarixchilarning o'z nuqtayi nazarlari mavjud. Agar san'atshunoslar san'at asarining yaratilishi sanasi, muallifligi va uslubi kabi jihatlarini birinchi o'ringa qo'ysalar, tarixchilar esa mazkur san'at asarining yaratilishidagi shart-sharoitlar, kompozitsiyalar, kontekstlar, intellektual va ijtimoiy tarixi jihatlarini asosiy o'ringa qo'yadilar. Tarixchi asar yaratilgan davr tadqiqi jarayonida o'sha davrning estetik qarashlarini ham o'rganish bilan bir vaqtda o'zi ham bu sohada ma'lum bilimlarga ega bolishi lozim. San'at tarixini chuqur o'rganish tadqiq etilayotgan davr madaniy hayoti tarixini kengroq va batafsilroq tushunish va tadqiq etishda muhim o'rin tutadi.

Madaniyat tarixi. Madaniyat tarixi tarixiy tadqiqotlarning an'anaviy va asosiy tarmoqlaridan biri sanaladi.

Intellektual tarix. Intellektual tarix dastlabki vaqtlarda yirik mutafakkirlarning g'oyalari tarixi sifatida rivojlanib keldi. Keyingi davrda intellektual tarix o'z tadqiqot ko'lamlarini kengaytirib borib, tadqiqotlar jarayonida tarixiy voqelikka diniy va ayni vaqtda ilmiy qarashlarni, turli vaqtlarda sodir bo'lgan kasalliklar va ularning kelib chiqishi va oqibatlari va boshqa shu kabilarni o'rganishga alohida e'tibor qaratmoqda. Ayni vaqtda yirik mutafakkirlar va ularning fikr va g'oyalariga, ulardan qoldirilgan matnlar, turli davrlarning tilshunosligi kabi sohalarga ham qiziqish ortib bormoqda.

Diplomatiya tarixi. Diplomatiya tarixining shakllanishi tarixiy tadqiqotlarning ilk ko'rinishlarida uchraydi. Bunda asosan tarixchilar tomonidan qirollar, shohlar, xonlar, diplomatlar va elchilarning o'zaro alohida muzokaralari tarixini yoritishga asosiy e'tibor qaratilgan. Keyinchalik diplomatiya tarixi sohasiga asta-sekin yangi tushunchalar kirib kela boshladi va endi tadqiqot jarayonida iqtisodiy va ijtimoiy ahvolning ham holatiga e'tibor qaratila boshlandi.

Yuqorida tarix fani va uning tarmoqlari haqida so'z yuritilgan bo'lsada, bunda fanning va u bilan bog'liq barcha tarmoqlarning tavsifi to'liq keltirilmaganligi o'z-o'zidan tushunarli. Yuqorida sanab o'tilganlardan tashqari tarixni xronologik davrlashtirish, ya'ni qadimgi davrlar, o'rta asrlar, yangi va eng yangi davrlar tarixiga bo'lib o'rganish, shuningdek, alohida olingan davlatlar, mintaqalar tarixiga va boshqalarga asoslangan holda o'rganish mumkin. Jahon tarixini global tarzda keng va atroflicha o'rganish va tadqiq etish bilan bir qatorda alohida insonlar, shaxslar, voqealar, qishloqlar, shaharlar tarixi bilan bog'liq kichik-kichik tarixiy tadqiqotlarni (mikrotarix) ham amalga oshirish mumkin.

Adabiyotlar roy'xati

1. Muhammad Yusuf Bayoniy. Shajarai Xorazmshohiy. T.: Meros. 1991.
2. Ibrohimov A. Bizkim o'zbeklar... T.: Sharq, 1999. 278-279-betlar.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2004, 8-jild. 274-bet.
4. D.A.Alimova, Z.A. Ilxamov. Tarix fani metodologiyasi. O'quv qo'llanma T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.324-bet.

O'ZBEKISTON O'Z ISTIQLOL TARAQQIYOTINING NAZARIY-KONSEPTUAL ASOSLARI Sh.Haitov, tarix fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiteti A.Ahmadov, Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti.....	41
ЎЗБЕКИСТОНДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИ ТАРИХИНИ ЎРГАНИШНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ Г.Мўминова, тарих фанлари доктори, Қарши ДУ.....	43
ЖАҲОН ЭТНОЛОГИЯСИ ФАНИ ВА УНИ ЎҚИТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МЕТОДОЛОГИЯСИ М.Б.Қурбонова, т.ф.н., доцент, БухДУ М.Ш.Ярашова, БухДУ магистранти.....	46
MIFOLOGIYA INSONIYAT TARIXINING IBTIDOSI SIFATIDA U.Narzullayev, t.f.f.d., PhD.....	47
ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ БАТАНПАРВАРЛИК ТАРБИЯСИДА ТАРИХИЙ БИЛИМЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ Х. Хакназаров, Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий техник институти доценти, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).....	49
TARIX FANINI O'RGANISHNING METODOLOGIK MASALALARI. R.Qarshiyev, dotsent, NavDPI X.Boysariyev, NavDPI.....	51
СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ИСТОРИИ ТРАДИЦИОННЫХ ремесел (НА ПРИМЕРЕ ЗЕРАФШАНСКИЙ ОАЗИСА) О.Остонов, Кандидат исторических наук, доцент Ташкентский государственный аграрный университет.....	53
ТАРИХ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА АНЪАНА ВА ТАРИХ ТУШУНЧАЛАРИ Х.Қурбонов, тарих фанлари номзоди, доцент Д.Саибов, НавДПИ “Тарих ўқитиш методикаси” кафедраси ўқитувчиси.....	55
БАТАНИМИЗ ТАРИХИНИНГ ЎРГАНИШДА В.БАРТОЛЬДНИНГ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАРИ ВА ҚАРАШЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ Ш.Э.Тоштуров, НавДПИ “Тарих ўқитиш методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси.....	56
o'RTA MAKTABDA TARIX TA'LIMINING AYRIM METODOLOGIK MUAMMOLARI Sh.Ravshanov, NavDPI “Tarix o'qitish metodikasi” kafedrası katta o'qituvchisi.....	59
“ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН – МАКТАБ ОСТОНАСИДАН, ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДАН БОШЛАНАДИ” ҲОЯСИНИНГ КОНЦЕПТУАЛ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ Д.Б.Муртазаев, Навоий давлат педагогика институти катта ўқитувчиси.....	61
O'ZBEKISTON TARIXINI O'RGANISHDA ABDURAUF FITRATNING IJTIMOIIY-SIYOSIIY QARASHLARINING AYRIM METODOLOGIK JIHATLARI F.Polvonova, NavDPI “Tarix o'qitish metodikasi” kafedrası katta o'qituvchisi.....	65
ШАХС ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ФАН ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИ МАСАЛАЛАРИ Ж.Останов, СамВМИ ўқитувчиси.....	67
КИШИЛИК ТАРИХИНИНГ КОРРЕЛЯЦИОН-ФУНКЦИОНАЛ ҚОНУНЛАРИ ВА УЛАРНИНГ СИНЕРГЕТИК ХАРАКТЕРИ Ў.Бердиев, НавДПИ Тарих ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси.....	69